

NÄRPÖ 1991

MUSEOVIRASTO
22 / 5 19 92
Dato 45 / 31 / 1991

44:1 Soarholman
 44:2 Tuutholman
 44:3 Finnvikenin kylä

Marinarkeologiskt läger i Närpes 1991

Prothina Navalis

Inledning

Detta års läger kan anses som en direkt fortsättning på fjolårets och det gäller fortsättningsvis botteninventering och sökande efter vrakrester från skampavojer*.

Lägret är ett samarbete mellan Museiverkets sjöhistoriska byrå, Jakobstads Museum, Bothnia Navalis och lokala dykare, samt Kalax bys samfälligheter i Närpes.

Enligt ryskt material i Unis Slavica-biblioteket i H:fors (redogjort av Rainer Mattson från H:fors) skulle 4 farkoster (halvgalärer eller skampavojer) ha förlit mellan Vargö och Kristinestad, hösten 1714 mellan 22 september och 28 oktober, dessa skulle vara ur general-amiral Apraxins flotta. Senare då general-major Golowins enhet kom söderut längs kusten (han som var över till Umeå och förlorade farkoster vid Ryssberget) heter det enligt hans rapport;

" Gåsgrund - 3 mil (där står en fyr); Grytskär - en halv verst (alltså inte så långt mellan fyren och Grytskär); Sturmskatan - 3 mil (vi gick över en fjärd och kom till en ö, där det stod en havererad skampaveja och en svensk skuta); Klobbskär - 1 mil; Krestina-turn - 1 mil (där står en fyr mitt för Kristinestad); Stok-Ura - 2 mil; Sastmola - 6 mil (mitt för Sastmola kyrka havererade i oväder en skampaveja från Ingermanländska regementet)".

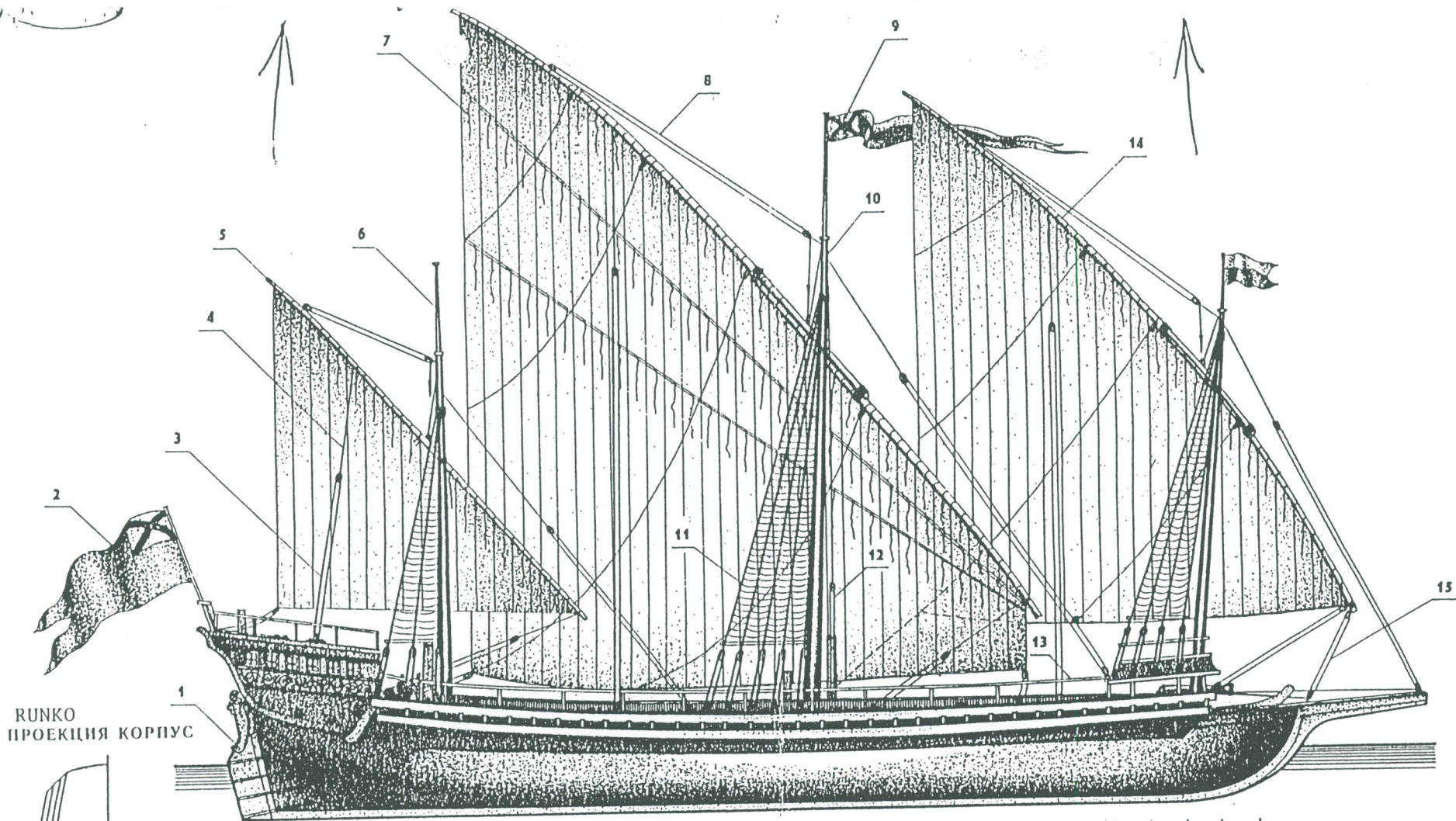
1 mil = 7,42 km (eller 4 nautiska mil) och 1 verst = 1067 m (eller 500 saschen).

Efter dessa uppgifter återstår endast frågan; var finns denna ö, som Golowin nämner i sin rapport? Bilden av kusten var givetvis en annan för närmare 300 år sedan, men kusterna kring Storskatan och Truthällan är höga, varför det mesta torde finnas under vatten. Detta är och blir en utmaning för oss nu och i framtiden.

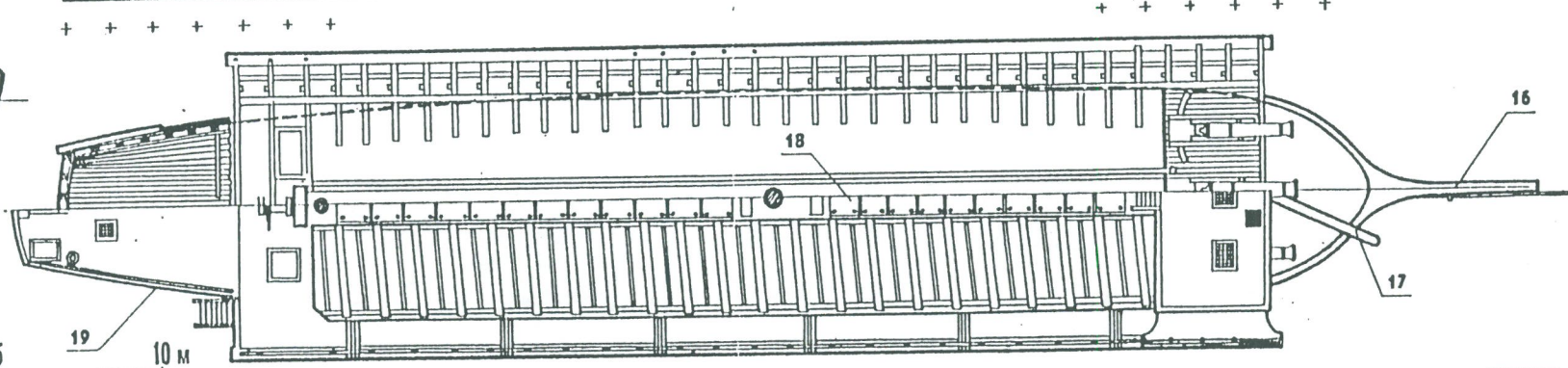
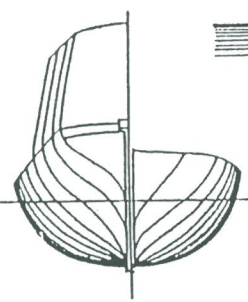
Ola Knöös

lägerchef

* Enligt andra ryska källor skulle gränsen mellan galär och halvgalär gå vid antalet bänkrader för roddarna. 18 bänkrader skulle vara gränsen, alltså en halvgalär har mindre än 18 bänkrader. Vidare nämner man "Skampaveja" som en liten enmastad galär. Halvgalärerna (som byggdes vid varvet i Aunus) hade 10-12 bänkrader, längden var 17,4 m och bredden 3,1 m (med utbyggnaden för årorerna). Varvet i Aunus verkade mellan 1703 och 1712 under ledning av skeppsmästare Jakov Kol. Efter 1712 tillverkades galärer och halvgalärer vid det nya varvet i Petersburg. Bifogas en bild av galären "Dvina" (25 bänkrader)

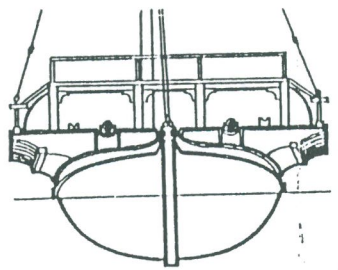
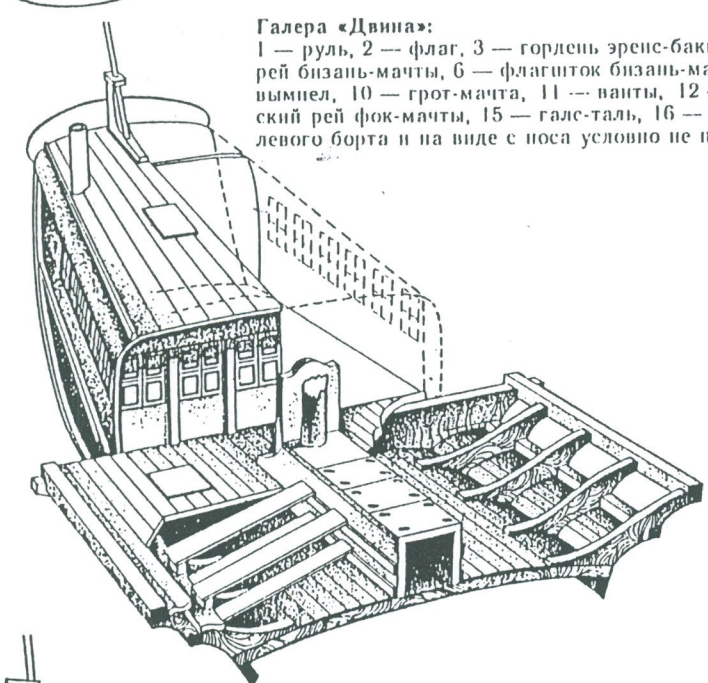
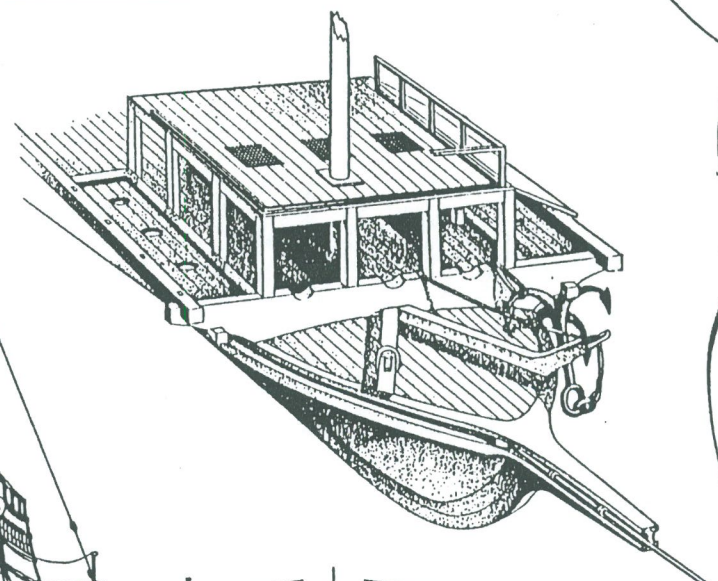

РУНКО
ПРОЕКЦІЯ КОРПУС

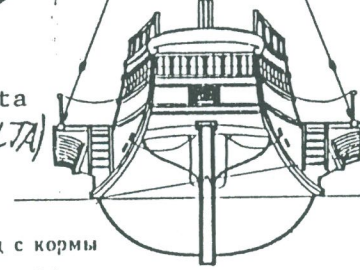

Галера «Двина»:

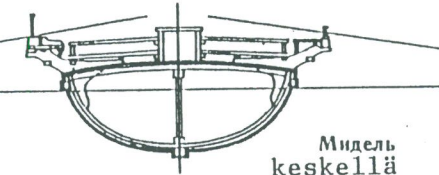
1 — руль, 2 — флаг, 3 — гордень эренс-бакштага, 4 — эренс-бакштаг, 5 — латинский рей бизань-мачты, 6 — флагишток бизань-мачты, 7 — грот, 8 — дирик-фал грота, 9 — вымпел, 10 — грот-мачта, 11 — ванты, 12 — грота-фал, 13 — постицы, 14 — латинский рей фок-мачты, 15 — гале-таль, 16 — шпирон, 17 — крамбол (на виде сверху с левого борта и на виде с носа условно не показан), 18 — куршея, 19 — тендалет.

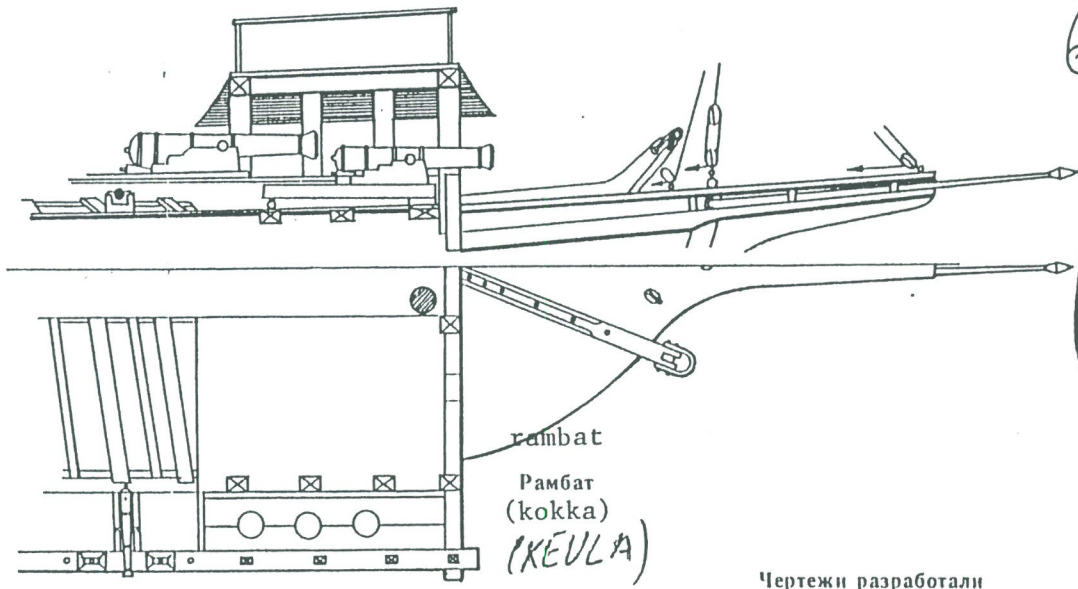
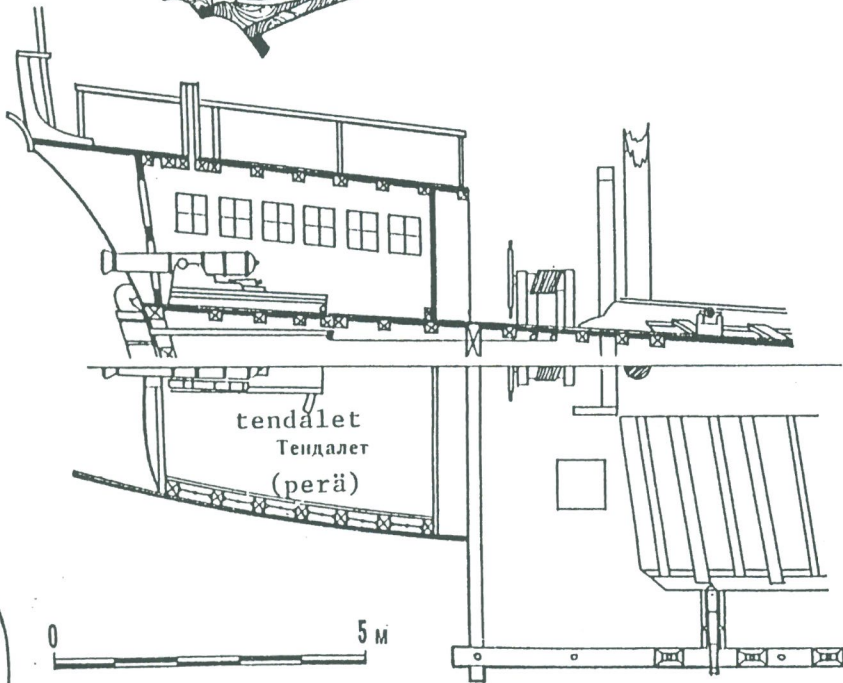
Вид с носа
näkö kokkalta
(KEULALTA)

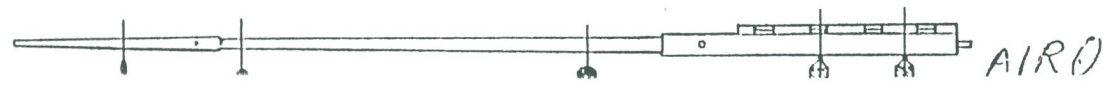
Вид с кормы
näkö perältä

Мидель
keskellä

0 5 м

Чертежи разработали
А. ЗАЙЦЕВ и А. ЕФИМОВ

Lägre organisation;

Administrativ organisatör; Jakobstads Museum (Pekka Toivanen)

Praktiska organisatörer; Bothnia Navalis r.y och SCUBA 77 r.f.

Inkvartering; på Ängsögrund benämnda holme (ägare Kalax bys samfälligheter) med Kalax fiskargilles stuga som bas. Övriga byggnader som får användas är fiskargilletts bastu, Dan Granfors' hus, Johan Sundlin & Göran Manngårds hus och SCUBAs 20-personers tält. Även privata tält kom till användning.

På Truthällan användes samfällighetens bragdhus som tork- och kompressorhus.

Båtar; Närpes kommuns oljebekämpningsbåt, SCUBA 77 r.f:s båtar, samt privatpersoners båtar; Henrik Backa, Ernst-Erik Vesterback m.m.

Finansiering; Jakobstads Museum och medel som avses under "fältarbete".

Bespisning; På lägerområdet finns ett kök uppbyggt enkom för lägerdeltagarna.

Telekommunik; En lånad NMT 900 (Oy Divepoint Ab) och flertalet VHF-radiotelefoner i båtarna.

Säkerhet; En räddningsplan finns i SCUBAs dykarbåt, jämte syre-aggregat.

- Dykområden;
1. Området mellan Truthällan och Svärdsgrund;
- p.g.a tidigare gjorda fynd och halvgjort arbete, både på land och under vatten, främst ammunition möjligt.
 2. Svarthällan; det avgjort fyndrikaste och "säkraste" området, men känsligt för väder och vind. Tidigare har hittats personer, personliga ägodelar, husgeråd och vapen.
 3. Området utanför Isak benämnda grund;
- p.g.a. tidigare gjorda fynd (1984 hittades 7 st handkvarnstenar) och grundets strategiska läge (inlopp till Storskatsund).
 4. Skatskärsviken/Storskatan; kan jämföras med Isak, även fynd s.s. kritpipor och dyl. har gjort tidigare.
 5. Finnviken; ett gammalt vrak, som enligt folkmun skulle vara en "ryss". Kan undersökas och ritas av som övning.
 6. Vraket i viken på Börkholmen; en "kokkolaskuta" enligt folkmun, jfr. bilaga från tinget i Närpes 1734.

Ovan nämnda dykområden finns att tillgå och vi torde ha jobb oberoende av vilket väder som helst.

Hämtat från Tinget i Närpes 2 mars 1734; (enligt Franzéns uppgifter)

" Högvälborna hr baron och landshövdingen Broor Rålamb, har uppå handelsmannens Gla:karleby Petter Kümmers ödmjuka begäran det 10 nästl januari, höggunstigt befallt tingsrätten undersöka; huruvida Kümmers svärfaders, framlidne Johan Carlbohms, under cronolast ifrån Stockholm om hösten in uti denna sockens skärgård komna farkost, av dåvarande fienden ryssen må plundrad och fördärvad bleven. Till följe varav Kümmers haver till rätten insänt högl. Kongl.Statscontoirets d 3 okt 1713 med Johan Carlbohm från Gla:karleby slutna Certepartie, om dess farkost om 91 lästers storlek, varuppå efter Kongl Maj:ts och riksens höglövlige krigskollegie brev av d 3 nov 1713 är inlastat 1500 dragon musquetter och carbiner, med vilken last Carlbohm skall inkommit vid Storskatsundet under denna socken, och emedan samma sund ligger under Tierlax by, ty framkallades därifrån Anders Södergran, Mats Norrgran och Hindrik Norrgran, samt nämndemannen Hans Åbbel ifrån Kåtnäs, vilka alla edeligen och enskilt avhördes, berättandes först Anders Södergran;

att sedan hamnar och fjälar 1713 om hösten voro tillfrusna och fienden under dess tågande hitåt voro endast 7 mil härifrån, inlupo uti Storskatsund och ej förrän därstädes Petter Carlings och Johan Carlbohms farkoster hægge ifrån Stockholm, den förra utan särdeles last, och den senare lastad med annälta cronogevär, vilka med all skyndsamhet utlastades och skjutsades 10 mil härifrån till landshövdingesätet Korsholm samt bland allmogen utdeltes.

Segel och andra farkostens tillhörigheter inlades i cajutan, och allt strax därefter av fienden skövlades, förutan de grövre tygen såsom vandt och ankartåg, som i det närmaste lämnades kvar, om något därav eller ankaren borttogs vet han intet. Sedan fienden då följande hade dragit sig söderut till Åbo län, voro Carling och Carlbohm här, och förvarade vad som behållet var, och blevo så farkosterna ståendes infrusna över vintern, men uti islossningen om våren 1714 nedsank Carlbohms farkost som hade fört gevären, som av stormen drevs, sönderslogs och i grund fördärvades, varefter Carling och Carlbohm om våren åter hit kommo, då Carlbohm på Carlings behåldna farkost bortförde de grova tamp och tyg som bärgade voro; men hans skutvrak blev i sitt lägervall liggande, om fienden högg håll på samma farkost eller av vad orsak det kom att sjunka vet inte vittnet.

Mats Norrgran berättade på sin ed;

att han vet det, en farkost näst för fiendens ankomst 1713 om hösten anlände till Storskatsund, som är under Tierlax byaland längst ut mot havsörn, där gevären skyndsamt av allmogen upplastades och till Korsholm fördes. Vem som farkosten ägde, vad fienden därav skövlade eller vad som ägarna därav bärgade vet han intet, men det vet han; att när ägaren om våren ankom tillbod han att med allmogens hjälp upptaga den då nedsjunkna farkosten, men kunde det ej åstadkomma, detta senare besannades även av förra vittnet Södergrann.

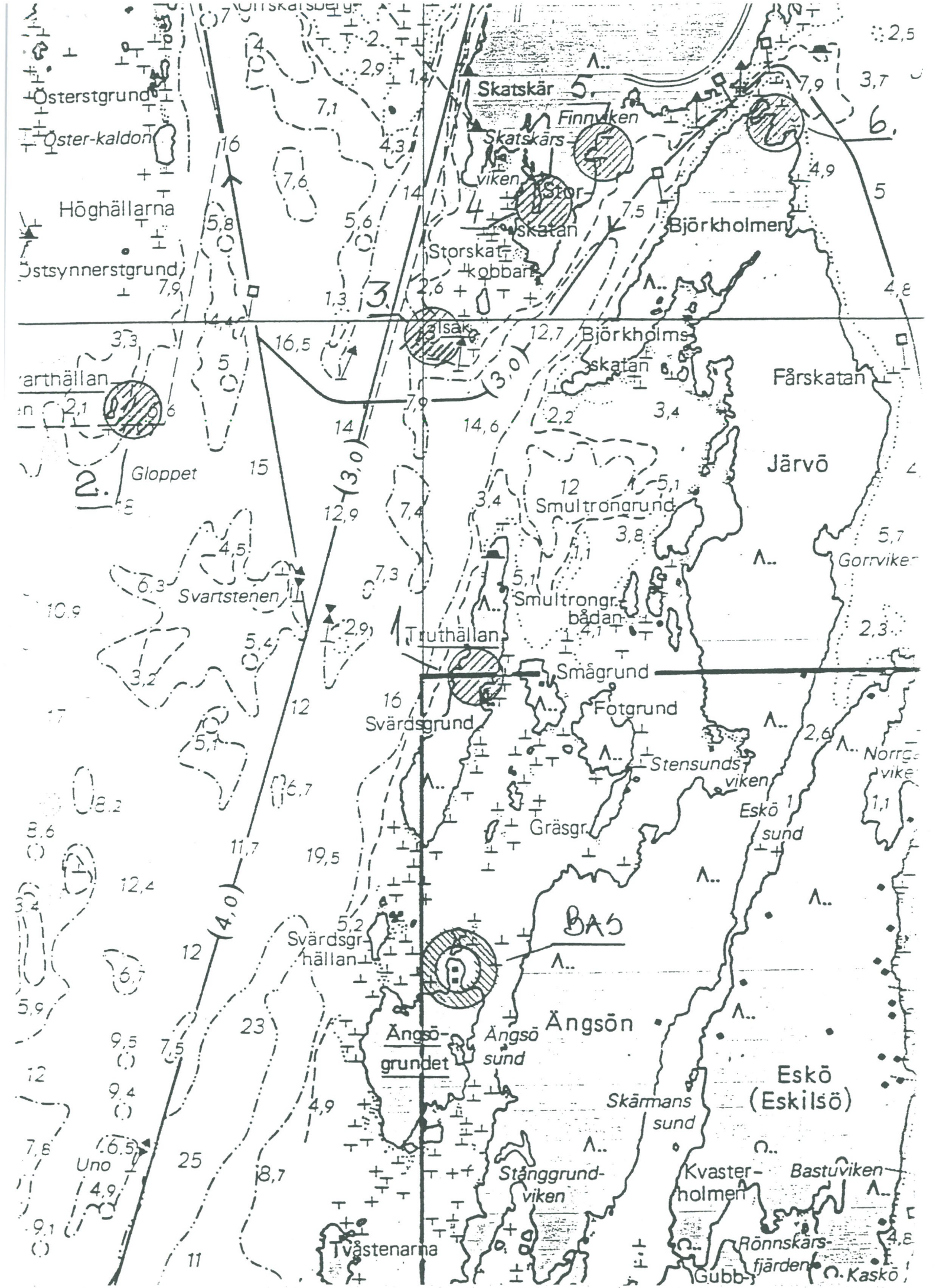
Hindrik Norrgrans edeliga utsaga är;

att han hösten 1713 var med krigsfolket i Christine stad, och vart det Johan Carlbohms farkost, sedan hamnar och infjälar voro tillfrusna, stannade ytterst mot havssjön uti Storskatsund, därifrån gevären straxt bortfördes, som förmält är, men farkosten skövlades för jul av fienden, vad Carlbohm därigenom egentligen mist vet han intet. Om våren tillbod allmogen förgäves, att upptaga farkosten som av havsvågen sönderslogs och i grund fördärvades. Men ankartåg och andra grova skeppstyg bortfick Carlbohm med Carlings behåldna farkost. Vart ankaret kom eller om Carlbohm mist något av de grova tygen vet han intet.

Hans Åbbels edeliga berättelse är;

det han vet att Johan Carlbohm på förmälta tid och ort riktigt utlastade gevären, som strax fördes till Korsholm och utdeltes till allmogen, farkosten blev dock fördärvad liggande i Storskatsund, men vad våldsamheter fienden därpå gjorde vet han intet, emedan han bor något avsides därifrån och på den orten sällan vistades.

Närmare underrättelse kunde man härom nu intet inhämta, emedan varken Kummer eller hans fullmäktig tillstädes var."

Lägerdeltagare i Närpes 08-14.07.1991; Bothnia Navalis

Backa Henrik
Backman Jan
Bergholm Krister
Byggnings Katarina
Byggnings Lorens
Bäckström Bo
Granit Kent
Greggas Björn
Haga Lasse
Hakala Harri
Hakkila Inga-Lill
Hammar Mats
Hietikko Asko
Jungner Guy
Jylhä Tom konservator
Kaseva Veijo
Klavus Ove
Knöös Ola koordinator
Leinonen Lasse
Lindeman Jan lägerkock
Lund Rolf
Lång Börje
Nylund Roy
Ojala Kaj
Pelkkala Pekka
Rösgren Kurt
Skrifvars Henrik
Skrifvars Johan
Skrifvars Richard
Svedman Mårten
Vesterback Ernst-Erik
Yli-Sorvari Jouko

totalt 32 st dykare

RESULTAT AV ÅRETS DYKNINGAR;

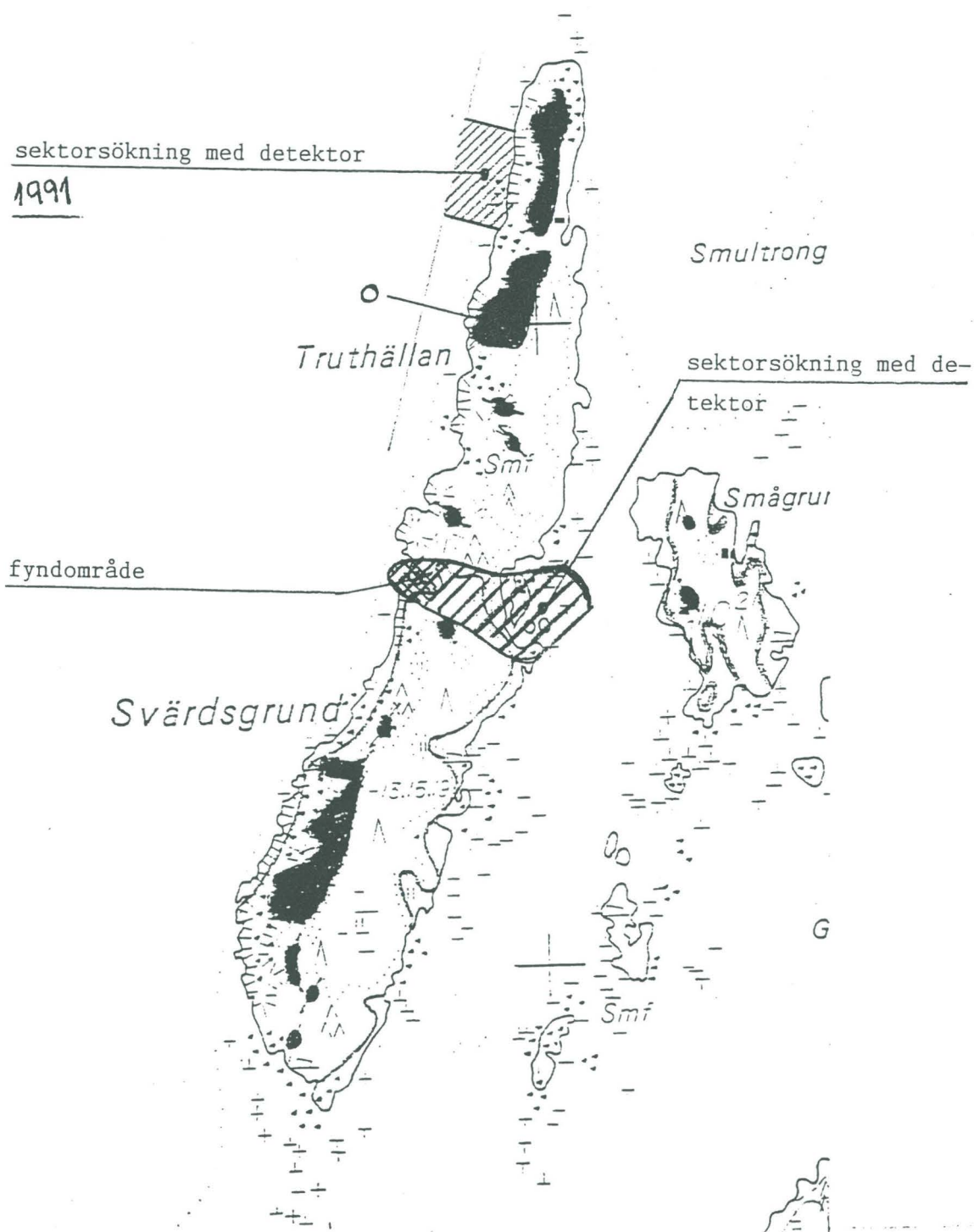
OMRÅDE 1 (Truthällan);

I "svackan" mellan Svärdsgrund och Truthällan har man tidigare gjort fynd, då främst på utsidan och mestadels ammunition. (på insidan har hittats en koppar-daler vid tidigare läger).

På insidan gjordes dykningar (totalt 13 h 36 min) med detektor och sektorsökning, men inga fynd gjordes.

På yttre sidan, (området 150-300 norrut) genomsöktes också med detektor, men inga fynd gjordes (utom ett viktbälte från förra lägret). Total dyktid 6 h 30 min.

Alla fynd på Truthällan (jfr. fyndlistan) gjordes på land i svackan mellan de båda fd. öarna och på havssidan. Fynd T 1 - T 5.

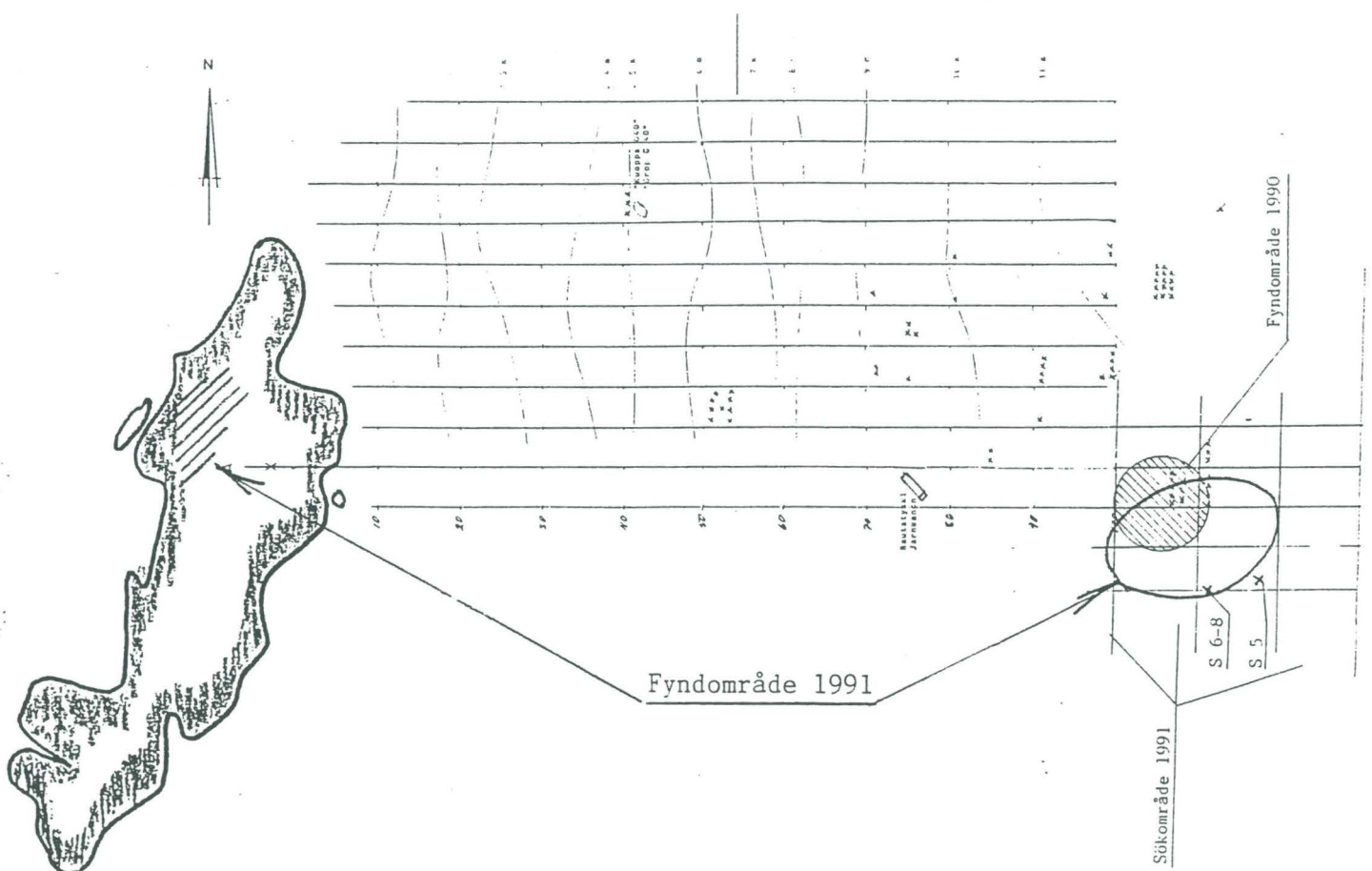
OMRÅDE 2 (Svarthällan);

Årets dykningar skulle ske på samma område som senaste år (märke; fyndområde 1990) dels med tanke på fjolårets förhållande och dels med bättre detektorer. Uppgiften var att undersöka sektorerna A100-A120 och 20 m till höger systematiskt med detektor.

Resultatet kan läsas i fyndförteckningen och de dykare som var mest engagerade påstår att det finns mycket att göra i området ännu. Fynd; S1 - S 31.

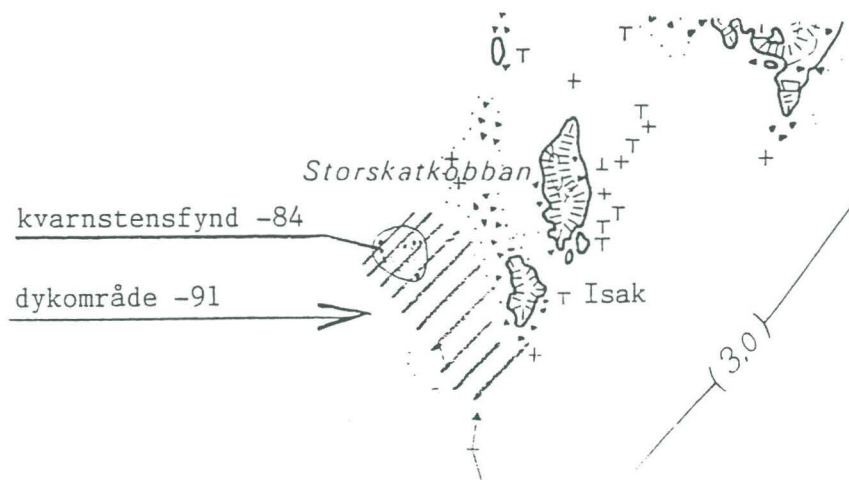
Förvånansvärt var att så mycket material fanns på land trots tidigare läger och undersökningar. Detta kan vi bara tacka våra yngre förmågor (icke dykande pojkar och flickor) för. Åtminstone 50 kg muskötkulor fanns i området. Fynd S 32 - S 35.

Sammanlagd dyktid blev 64 h 6 min.

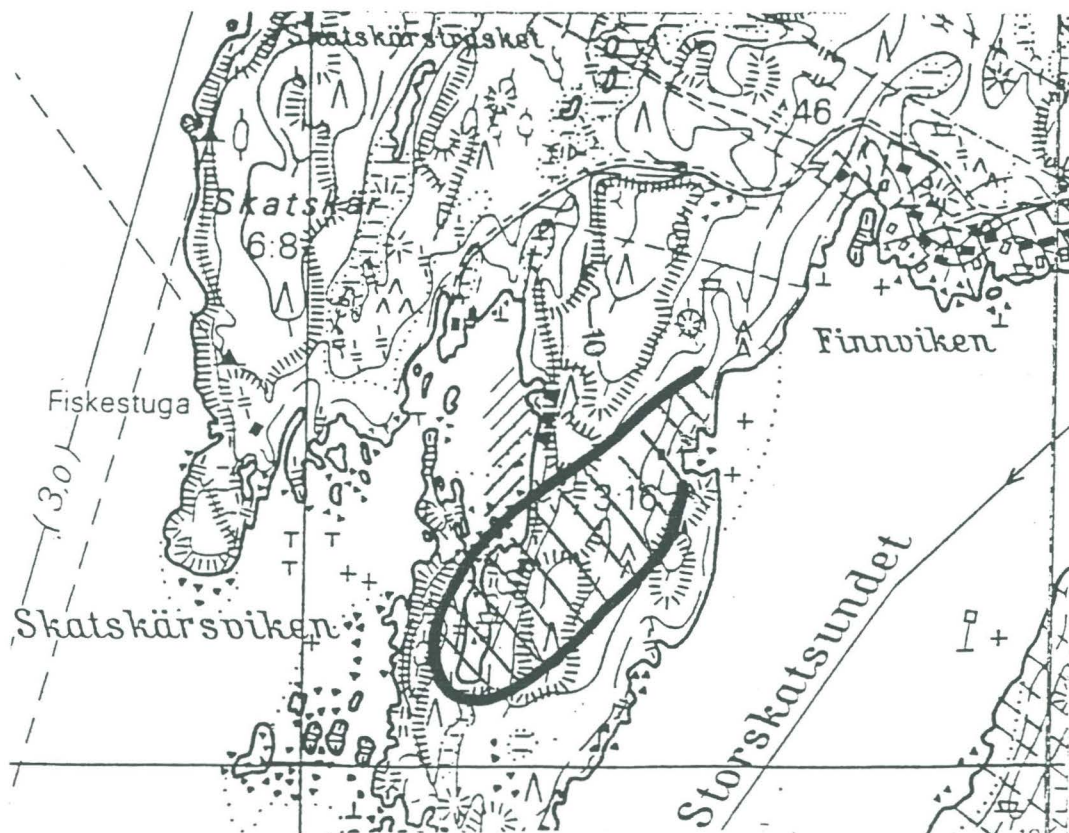
OMRÅDE 3 (Isak);

Endast ett dykpass om totalt 6 h 13 min gjordes vid detta och enligt sektor-
metoden, men inga fynd gjordes. Efter diskussion inom gruppen kom man överens
om att lämna detta område och satsa på Skatskärsviken och Finnviken (område
4 och 5).

OMRÅDE 4 (Skatskärsviken);

Den aktuella viken är s.g.s igenslammad, varför inga dykningar gjordes, utan
man undersökte stränderna med detektor. Gamla, hemsmidda spikar var fyndmäs-
sigt det enda av värde. Dessa var i så dålig kondition att de lämnades.
I skogen mellan Skatskärsviken och Storskatsund finns flera ryssugnar (3 st)
och andra stenrösen formade av människor. Detektorsökning i skogen gav flera
utslag för spikanhopningar (kanske man bränt vrakrester) och spikar i kåda.
Ett dyk gjordes dock i den större delen av viken eller totalt 6 h 40 min.

OMRÅDE 5 (Finnviken);

Detta vrak har de lokala dykarna känt till i alla år de varit aktiva, men ingen har systematiskt undersökt botten. Nu var det mest som övningsobjekt och reservområde, men det visade sig bli riktigt intressant.

Vid första dyket hittas ammunition i vraket, ävensom tegelstenar, passformade ballaststenar (huggna för att passa mellan spanten) eller egentligen alla fynd; FV 1 - FV 7. Total dyktid blev 36 h 1 min.

En sak som inte finns i fyndlistan är en botten av laggkärl (lämnades i vraket) i trä och en fettliknande vit massa (fårister?) som fanns i botten mellan de grova spantstockarna.

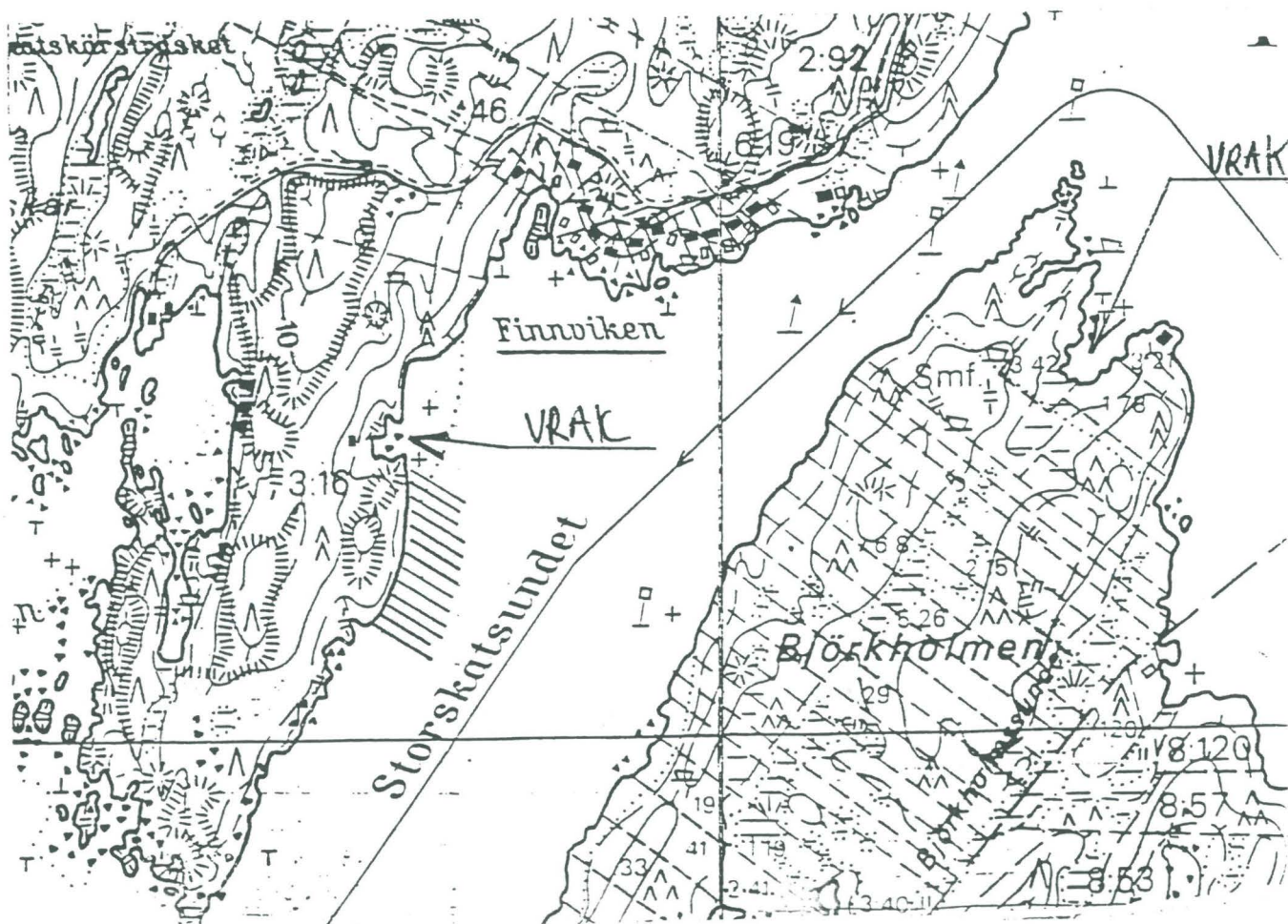
Efter diskussion beslöt man videofilma vraket in situ och därefter ta provbitar för dendrokronologisk undersökning.

Vraket ritades också av, utan några direkta större arrangemang. Ritningen på följande sida.

Ett område om 100x250 m söderut från vraket undersöktes också; resultat = 0

OMRÅDE 6 (vraket på Börkholmen);

P.g.a sjöbottnens beskaffenhet (mjuk lera och slam) blev dyket på detta vrak, mer eller mindre misslyckat eller siktet blev lika med noll nästan omedelbart. Detta dyk kan betraktas som misslyckat eller totalt 4 h 36 min.

2.7

LA
Spant 10 x 20 cm
20 x 20 cm
Bord 2-3 x 20 cm
Klinkbyggd

~ 15 m ~

~ 6 m ~

Roy Nylund
11.7 1991

NÄRPIÖ, FINNVIKENIN HYLLY

Svarthällan;

- S 1 pistol
- S 2 pistol (trädelar intakt)
- S 3 pistolhölster
- S 4 flintsten i blyplåt
- S 5 fickklocka (i silver ?)
- S 6 mässingsknapp ϕ 30 mm, S 7, S 8 och S 9
- S 10 mässingsspänne
- S 11 kopparspänne
- S 12 mässingsspänne (pinnen saknas)
- S 13 mässingsspänne (treklöver)
- S 14 kopparspänne
- S 15 mässingsknapp (gjuten)
- S 16 bronsknapp (facettyta)
- S 17 brynsten ?
- S 18 flintsten i blyplåt
- S 19 järnfragment
- S 20 drevjärn 2 st.
- S 21 fragment av börs
- S 22 ortodoxt mässingskrucifix
- S 23 del av mässingsljusstake
- S 24 ca 700 st droppkopek i silver
- S 25 5 st runda ryska silvermynt
- S 26 9 st $\frac{1}{2}$ kopeksmynt
- S 27 2 st $\frac{1}{4}$ kopeksmynt
- S 28 4 st 1 kopeksmynt
- S 29 2 st 1 öresmynt i silver
- S 30 5 st mässingsknappar ϕ 30 mm
- S 31 3 st mässingsknappar ϕ 20 mm

På land (Svarthällan);

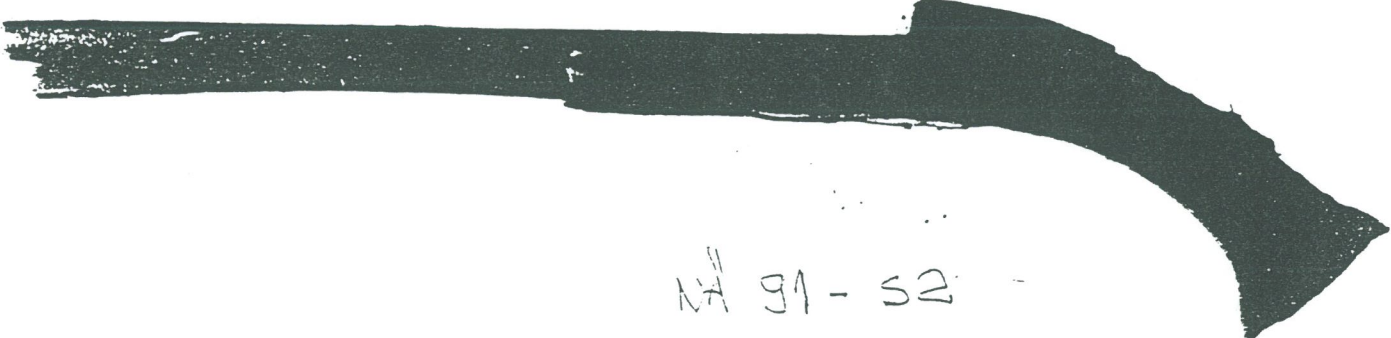
- S 32 delar av mässingsljusstake
- S 33 tenntallrik
- S 34 tennsked
- S 35 delar (2 st) av grön glasflaska
muskötkulor onummerade (ca 50 kg)

Truthällan (på stranden);

- T 1 flintsten i blyplåt
- T 2 handgranat (3-pund) sprucken
- T 3 handgranat (3-pund) intakt (från tidigare)
- T 4 granat (6-pund)
- T 5 kula av stångkula (3-pund)

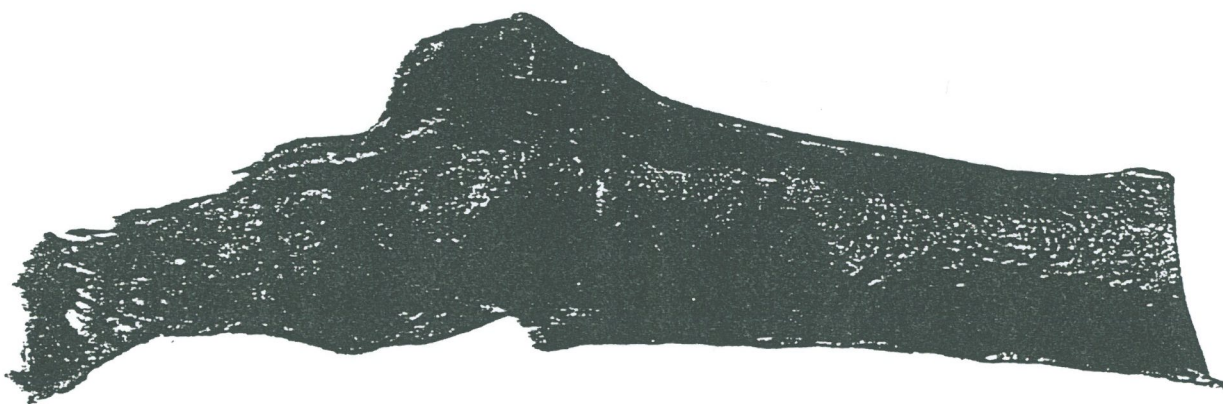
Finnviken (i vraket);

- FV 1 del av stångkula (grafiterad)
- FV 2 kanonkula (3-pund); grafiterad
- FV 3 kanonkula (3-pund); på land
- FV 4 tegelsten (en av många)
- FV 5 del av keramikkrärl
- FV 6 del av kritpipsskaft
- FV 7 del av rep

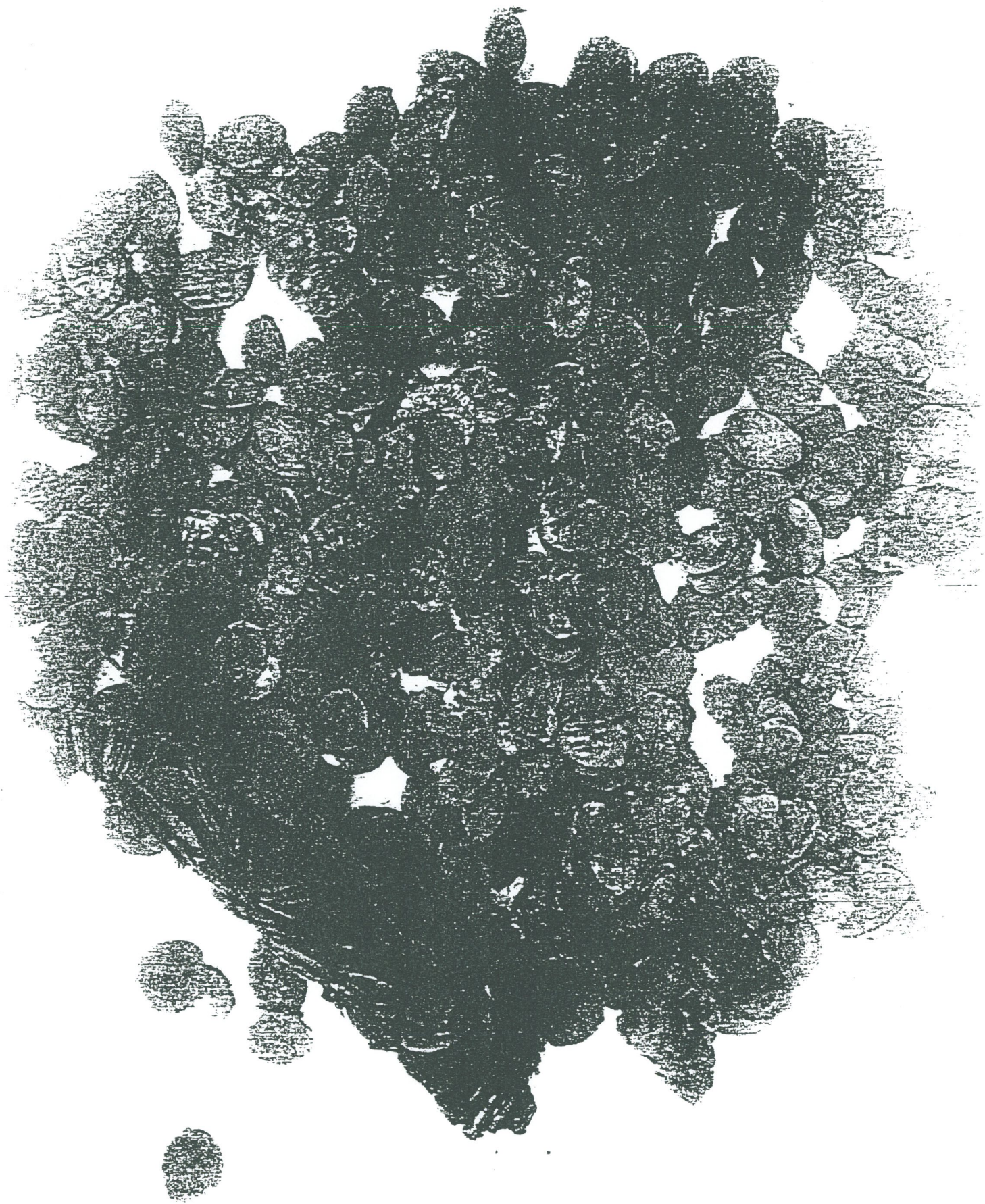

NA 91 - 52

Foto; Jakobstads Museum 1991

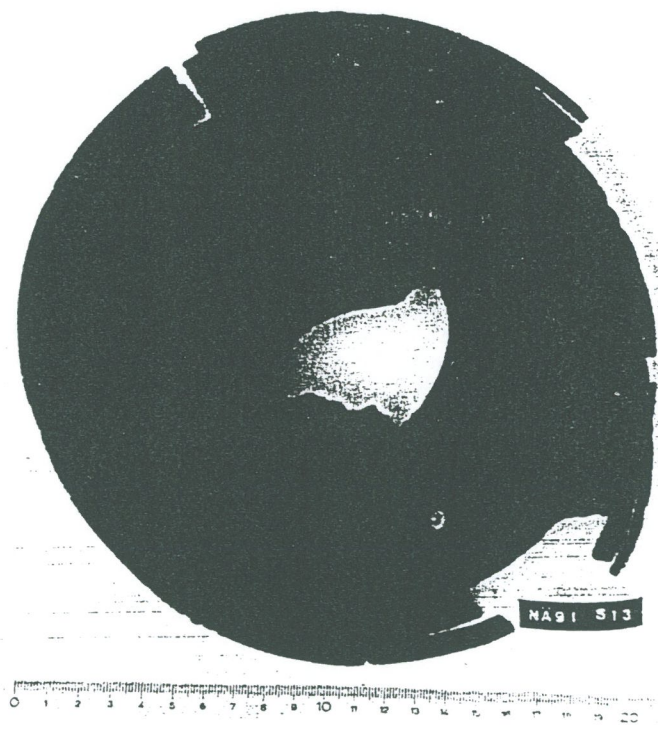
NA 91 - 53

Foto; Jakobstads Museum 1991- 700 droppkopek i silver

Foto; Jakobstads Museum 1991

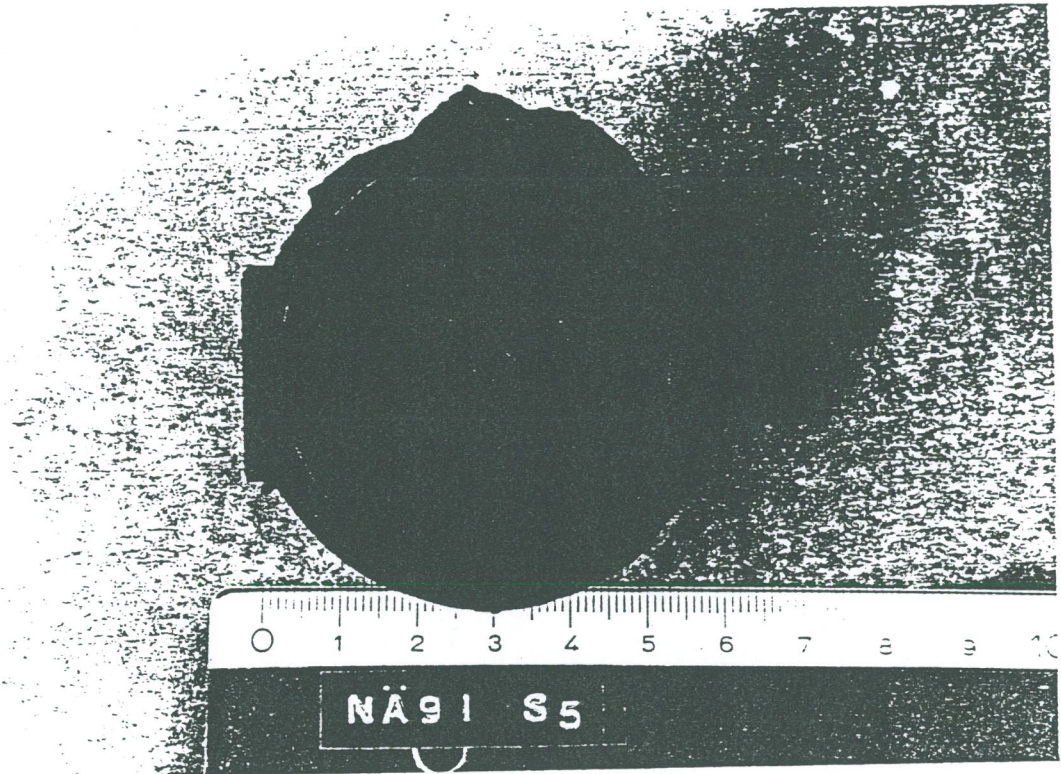
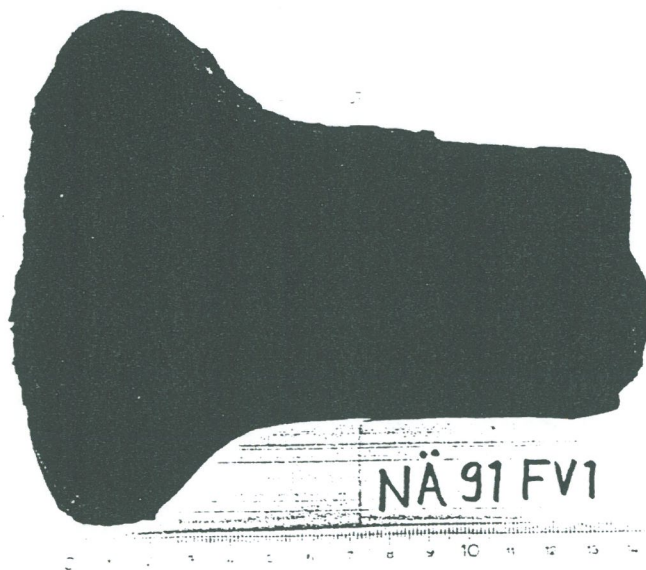

Foto: Jakobstads Museum 1991

DAHLE 61003

Epilog

Så här några månader efter lägerveckan, då detaljerna suddats ut och helheten framträtt alltmera, kan det bara konstateras att lägret lyckades, såväl fynd- som arbetsmässigt. Något egentligt mönster går ännu inte att få fram (åtminstone inte med amatörens ögon), men kanske en fortsättning ger svar. . .

En fortsättning, ja, om lägret blir i Närpes inkommande sommar så bör Svart- hällan undersökas vidare, likaså Truthällan. Vraket i Finnviken bör fotogra- feras (mosaik) och undersökas närmare. Vrakets konstruktion, kölens utform- ning och bordläggningsskarvar bör granskas närmare. Årets dendrokronologiska resultat säger väl också en del om fortsättningen på vraket.

Att vi är på rätt spår och på rätt plats; citat direkt från boken, Den Öster- bottniska byn; (beskrivning över Tjærlax by i Närpes)

"Bland minnesmärken från forna tider må nämnas några forngravar på Vester- back hemmans skogsskifte ävensom de sk. ryssugnarna längs stranden av Tjær- lax-fjärden. De sägas vara fornlämningar från Stora ofreden, då ryska flot- tan låg för ankar i nämnda fjärd, 'galeja vid galeja med bogsprötena mot land' och manskapet gick i land för att baka, och gräddade brödet i provisoriska gråstensugnar. Ryska flottan säges ha förlist på återfärden, efter att ha plundrat norrländska kusten; förlisningen skedde dels i Kalax skärgård väs- ter om Truthällan, dels invid Svarthällan. Fiskare ha här på havsbotten hittat kanonkulor och druvhagel av bly samt på 1850-talet t.o.m. en hel ka- non, som såldes till Strömbäcks gjuteri i Petalax."

I denna text heter det "väster om Truthällan", kanske vi bör söka längre ut från nämnda holme. Ett nytt dykläger får ge svar.

Till denna rapport hör också en videofilmning av vraket (filmad enligt hand- boken, med början i det vi tror är fören, vid babords yttersida, akterut och runt på styrbords yttersida mot fören, in mot kölén och akterut o.s.v.) om ca 30 min. Var och en vet att sikten är begränsad i våra infjärdar, men resul- tatet kan väl ändå betecknas som godkänt.